

SEÇİMLERİN ERTESİNDE TÜRKMENİSTAN'DAKİ SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK SORUNLARA BİR BAKIŞ

Gülperi GÜNGÖR

GÜLPERİ GÜNGÖR

12 Mart 2022de gerçekleşen devlet başkanlığı seçiminin galibi görevdeki Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhamedov'un oğlu Serdar Berdimuhamedov olarak açıklandı. Serdar Berdimuhamedov oyların yüzde 72,97sini alarak ülkenin yeni devlet başkanı oldu. Baba ile oğul arasında 19 Martta Aşgabat'taki Oğuzhan Sarayında gerçekleşen başkanlık devir teslim töreni uluslararası camiada çeşitli tepkilerle karşılandı. Ancak Türkmenistanda kurulan tek adam rejiminin sonuçlarını ilk defa gözlemlemiyoruz. Türkmenistandaki patrimonyal sistemin kökleri Sovyetler Birliği dönemine dayanan sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Türkmenistanda Ahal-teke, Yomud, Sarık, Çovdur ve Ersarı olmak üzere beş büyük Türkmen aşireti vardır. Türkmenistan bayrağındaki 5 yıldız ve 5 kilim motifi ülkenin 5 vilayetini ve bu 5 aşireti temsil eder.[\[1\]](#) Türkmen boyları-aşiretleri Selçuk İmparatorluğu gibi imparatorluklar çatısı altında yaşamış, 16.yüzyıldan itibaren Özbek Hanlığı, Hive Hanlığı ve Buhara Hanlığı olmak üzere farklı devlet sınırları içerisinde yaşamışlardır. 1881 yılında Türkmen toprakları Rus İmparatorluğu hakimiyeti altına girmiştir. Ruslar Türkmenistan ile Kazakistan'ın güneybatısı ve Özbekistan'ın batısını kapsayan bölgeyi Trans-Hazar Oblastı olarak adlandırmışlardır. 1917 devriminden sonra Trans-hazar bölgesi Bolşevikler tarafından ele geçirilmiş, Semerkant, Semireçensk, Siriderya ve Fergana bölgeleri ile birlikte Türkistan Sovyet Federal Cumhuriyeti altında birleştirilmiştir. Daha sonra Stalinin ulusal sınırlandırma politikası doğrultusunda Orta Asyada ulusal sınırlar çizilmeye başlanmış, Eski Buhara ve Harezm Cumhuriyetlerinin bazı bölgeleri dahil edilerek Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 1924te kurulmuştur.

Türkmenistanın bağımsızlığından sonra Niyazov Türkmen birlik ve beraberliğini sağlama hedefini ve kabilecilik karşıtı politikasını sık sık dile getirmiştir. Ancak Ahal-Teke mensuplarının Sovyetler Birliği döneminde hep önemli pozisyonlarda oldukları bilinmektedir. 1985 yılında Gorbaçov tarafından Türkmenistan genel sekreteri olarak atanan Saparmurad Niyazov da Ahal Teke kabilesindendi. Türkmenistanda kabileci kayırmaya karşı itirazlar ve demokrasi talepleri perestrokyaya döneminden itibaren yükselmiştir. 1989 yılında Ağzıbirlik Demokratik Halk Hareketi başta olmak üzere Türkmenistanda muhalefet hareketleri ortaya çıkmıştır.

1991 yılında bağımsız olan Türkmenistan, devletler sahnesinde yerini almış, 1992da Saparmurad Niyazov cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1992-1996 yıllar arasında Niyazov ile muhalefet hareketleri arasında ciddi mücadeleler yaşanmıştır, muhalif hareketlerinin mensupları hapis cezasına çarptırılır ya da ülkeyi terk etmek zorunda kalırken, ülkede tek adam rejimi yerleşmiş ve Niyazovun kişilik kültü yaratılmıştır. Türkmenbaşı unvanını ve soyadını alan Niyazovun 1999 yılında, meclis tarafından ömür boyu başkanlık görevinde kalmasına karar verilmiştir.

Türkmenbaşı, 2006 yılında vefat edince o sırada Sağlık Bakanı olan Kurbankulu Berdimuhammedov, Güvenlik Konseyi tarafından İcra Kurulu Başkanı olarak yönetim başına geçirilmiştir. 2007deki seçimlerde zafer kazanan Berdimuhammedov, Türkmenistan'ın ikinci devlet başkanı olmuştur. Bundan sonra iki seçim daha görmüş, başkanlığını sürdürmüştür. Oğlu Serdar Berdimuhammedov cumhurbaşkanlığı için asgari yaş olan 40 yaşına girince, ülke yönetimini genç liderlere bırakmak istediğini açıklamıştır.

Resmi rakamlara göre yaklaşık 6 milyon nüfuslu Türkmenistan, Orta Asya ülkeleri arasında nüfus yoğunluğunun en az olduğu ülkedir. Farklı kaynaklarda nüfusun 2,8 milyona düştüğü iddia edilmektedir.[2] Doğal kaynakları bakımından zenginliğine rağmen ülke yüksek oranda işsizlikle ve göçten kaynaklı demografik krizle karşı karşıyadır.[3] Baskılardan dolayı ülkeden ayrılanların yanında nüfusun büyük bir oranının işçi olarak Türkiye ve Rusya başta olmak üzere çeşitli ülkelere göçtükleri ve Türkmenistanda kalan ailelerine destek oldukları bilinmektedir.

Türkmenistan'ın ekonomisi büyük ölçüde doğal gaz, petrol, petrokimya ürünleri ile daha az ölçüde pamuk, buğday ve tekstil üretimi ve ihracatına dayanmaktadır. Türkmenistan, doğal gaz rezervi bakımından dünyada 4.sırada yer almaktadır. Rus Çarlığı döneminde 1880'lerin başında, İsveçli Nobel kardeşler burada ilk petrol kuyusunu açmışlardı.[4] Sovyetler Birliği döneminde Türkmenistanın ekonomisi temel olarak tarıma dayalıydı ve ülke Birliğin hammadde üreticisi durumunda olmuştur. Türkmenistan'dan Özbekistan ile Kazakistana ve oradan Rusya ve Ukraynaya bağlanan Orta Asya □ Merkez boru hattı Sovyetler Birliği döneminde 1967-1985 yılları arasında inşa edilmiştir.[5] Bağımsızlığından sonra Türkmenistanın ekonomisi için bu boru hattı üzerinden Rusyaya ve Rusya üzerinden batıya gaz ihracatı önem arz etmiştir. Rusya uzun süre Türkmen doğalgazını oldukça düşük fiyata alıp Avrupaya ihraç etmiştir. Ancak 2009 yılında Orta Asya □ Merkez boru hattında bir patlama meydana gelmiş, Rusya ve Türkmenistanın bu olaydan birbirlerini sorumlu tutmaları ilişkileri germiş, Rusya Türkmenistandan gaz ithal etmeyi bırakmıştır. Daha sonraki yıllarda iki ülke arasındaki gaz ticareti yeniden sağlandıysa da 2016 yılında fiyat anlaşmazlıkları ortaya çıkmıştır. Rusya Türkmen gazını çok az miktarda da olsa almayı sürdürmektedir.

Bağımsızlığından sonra Daimi Tarafsızlık, Türkmenistanın temel dış politika önceliklerinden birisi olmuş, 1992de Helsinkide yapılan AGİK Zirve Toplantısında hiçbir kolektif askerî ittifaka girmeme, sınırları içinde başka devletlerin kuvvetlerini bulundurmama ilkeleri çerçevesinde pozitif tarafsızlık siyasetini açıklamıştır.[6] Dış tesirlerden korunma hedefi doğrultusunda 1995 yılında Türkmenistan Birleşmiş Milletlerde Daimi Tarafsızlık statüsünü gündeme getirmiş. BM Genel Kurulunda Türkmenistanın Daimi Tarafsızlığı kabul

edilmiştir.

Ancak 90larda Afganistandaki iç savaş ve 1996da Talibanın iktidara gelmesi gibi gelişmeler Türkmenistanın güvenlik kaygılarını ortaya çıkarmıştır. Daimi tarafsızlığı sebebiyle askeri ittifaklara katılamaması durumunda Türkmenistanın ordusunu geliştirme çabalarının yanında, Rusya ile Çifte Vatandaşlık Anlaşması uyarınca Rus subaylara çifte vatandaşlık verilerek çözüm yoluna gidilmiştir.[7] Ancak 2002deki Boris Şihmuradov liderliğinde Niyazova bir suikast girişiminde bulunulması, bu suikast girişiminin organizasyonunda çifte vatandaşlığına sahip olanların ağırlıkta olduğu iddiaları neticesinde çifte vatandaşlık uygulaması kaldırılmış ve çifte vatandaşlığa sahip hükümet çalışanlarının tasfiye edildiği görülmüştür.[8]

Rusya ile ilişkileri soğurken, Türkmen ihracatında Rusyanın yerini Çinin doldurduğu görülmüştür. Toplam enerji tüketiminde ağırlıkta olan kömür tüketimini azaltma planını ilan eden Çin, doğal gaz ihracatını arttırmıştır. Türkmenistandan Çine ulaşan Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattının 2009 yılında ilk hattı, daha sonra ikinci ve üçüncü hatları tamamlanmıştır. Bunun sayesinde Çinin Orta Asya enerji pazarında etkisi artmış, Çin Türkmen doğalgazının temel alıcısı olmuştur. Türkmenistanın doğalgaz boru hattının inşasını finanse edebilmek için Çinden aldığı krediler ve borcunu doğal gaz ihracatı ile ödemesi ekonomisinin Çine bağımlı olmasına sebebiyet vermiştir. [9]

Türkmenistandan Afganistana ve Pakistan üzerinden Hindistana doğalgaz iletilmesi için planlanan TAPI doğal gaz boru hattı projenin Türkmenistan sınırları içerisindeki kısmı inşa edildi ise de projenin tamamlanması için henüz yeterli bir ilerleme kaydedilememiştir. Bakü ile Türkmenbaşı arasında iletim sağlayacak bir denizaltı boru hattı projesi Trans-Hazar Boru Hattı projesi de uzun yıllardır gündemde olup, geliştirilmesi için henüz somut bir adım atılmamıştır. 2018 yılında Hazar Denizinin Hukuki Statüsünü belirlenmesi ve 2021 yılında Azerbaycan ile Türkmenistanın Hazar Denizi'nde Dostluk Sahasında hidrokarbon kaynaklarının ortak araştırılması ve geliştirilmesi için anlaşmaları Trans-Hazar projesinin önünü açabilecek gelişmelerdir. Ukrayna savaşı nedeniyle Rusya üzerinden transit geçiş duracağından, Hazar geçişli bir doğal gaz boru hattının Güney Gaz Koridorunun bir parçası olan Trans Anadolu Gaz Boru Hattı'na (TANAP) oradan Avrupaya bağlanması fikri canlanmıştır.

Bağımsızlığından sonra Türkmenistanı ilk tanıyan ülke olan Türkiye, yakın kültürel bağları itibariyle Türkmenistanda sempati duyulan bir ülke olmuştur. İki ülke arasında süreç içerisinde çeşitli alanlarında iş birlikleri geliştirilmiş, Niyazov Türkiyeyi ayrıcalıklı bir yere koyduğunu her fırsatta belirtmiştir. Ülkede inşaat, tekstil ve perakende gıda sektöründe Türk firmaları ön plana çıkmaktadır.

Türkiye ve Türkmenistanın Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, İslam İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası örgütlere üye olmaları ilişkilerin çok taraflı platformlarda da geliştirilmesinde rol oynamıştır. 2021 yılında Türkmenistanın Türk Devletleri Teşkilatına gözlemci üye olması üye ülkeler arasında ekonomik, ticari ve diğer alanlarda ilişkilerin güçlendirilmesi hedefini taşımasının yanında işbirliğinin öncelikli bir vektörü olarak, ayrıca Hazar geçişli ulaşım ve enerji bağlantıları projelerine ivme kazandırabilecek bir adım olarak görülmektedir.

Serdar Berdimuhammedovun başkan olması ertesinde, Kurbanlı Berdimuhammedovun Türkmen Senatosu (Halk Maslahatı) başkanı olarak yönetimde etkinliğini sürdüreceği bildiriliyor. Kazakistan'daki Ocak olaylarından ders çıkarılarak Türkmenistanda siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda reformlar olacak mı bunu zaman gösterecek. Türkmenistanın yeni döneminde dış politikada tarafsızlık politikasına bağlı kalmayı sürdürürken, ekonomisini çeşitlendirmesi, altyapı yatırımlarının bölgelere eşit dağılımını sağlaması ve gerekli reformları icra edebilmesi umut edilir.

[1] Diana T. Kudaibergenova, National Identity Formation in post-Soviet Central Asia in Social and Cultural Change in Central Asia, Edited By Sevkett Akyıldız, Richard Carlson, Routledge, 2013, p 165.

[2] Turkmenistan Faces 'Shocking Population Decline' As Exodus Continues, RFE/RL, July 12, 2021, <https://www.rferl.org/a/turkmenistan-population-decline-exodus/31355045.html>

[3] Age.

[4] Kees Boterbloem, A History of Russia and Its Empire, Rowman & Littlefield, 2018, p. 91.

[5] Dolores Tyulebekova, Marina Onuchko, Taisiya Marmontova,

The Significance Of Establishing Common EAEU Gas, Oil And Petroleum Product Markets for the Republic of Kazakhstan, *Central Asia And The Caucasus*, 20: 2, 2019, p. 52.

[6] Süleyman Sırrı Terizoğlu, Uluslararası Hukuk Açısından Türkmenistanın Daimî Tarafsızlık Statüsü, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14.2, 2012, p. 73

[7] Rafis Abazov, *Historical Dictionary of Turkmenistan*, Scarecrow Press, 2005, p. 17.

[8] Age, 17.

[9] Turkmenistan: Chinese debt trap unlocked, *Eurasianet*, June 15, 2021, <https://eurasianet.org/turkmenistan-chinese-debt-trap-unlocked>

Yazar Hakkında :

Gülperi Güngör, 2015 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olmuştur. 2020 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler

Bölümü [] yüksek lisans derecesini almıştır. Ocak 2020 [] katılmıştır. Güngör, Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde doktor adaydır.

Atıfta bulunmak için: GÜNGÖR, Gülperi. 2024. "SEÇİMLERİN ERTESİNDE TÜRKMENİSTAN'DAKİ SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK SORUNLARA BİR BAKIŞ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Yorum No.2022 / 19. Mart 30. Erişim Temmuz 18, 2024. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/SECIMLERIN-ERTESINDE-TURKMENISTAN-DAKI-SIYASAL-VE-SOSYO-EKONOMIK-SORUNLARA-BIR-BAKIS>

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** +90 (312) 438 50 26

@avimorgtr

<https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi>

E-Posta: info@avim.org.tr

<http://avim.org.tr>

© 2009-2024 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır